

HISTORIA SZKÓŁ I ZAGADNIENIA EDUKACJI W MAWARANNAHRZE

W średniowieczu słowo "maktab" (szkoła) oznaczało "miejsce kształcenia". Pierwsze szkoły zakładano w krajach Wschodu (Egipt, Chiny, Rzym i inne). Były one częścią struktury kościelnej i tam kształcili się duchowni, a także skrybowie. Zdaniem uczonych na początku VIII w. według rozkazu Kalifatu Arabskiego w każdym meczecie, w miastach i kiszlakach Azji Środkowej tworzone szkoły, w których uczono dzieci czytać Koran. Indyjski uczyony badający Azję Centralną w swoich pracach twierdził, że szkoły te początkowo były zakładane na podstawie dwóch instytucji akademickich: szkół podstawowych i meczetów. [1, s.101]

Szkoła podstawowa nazywała się "maktab" lub "kuttab". [2, s.141] Nauczano tam czytania i pisania. Poza tym głównym wymogiem było nauczenie się na pamięć fragmentu Koranu. Niektóre szkoły wprowadzały do swojego programu poezję i gramatykę elementarną. Szkoły były rozpowszechnione we wszystkich kiszlakach i miastach. Przedmiotem zajęć był nie tylko szkolny program, lecz także zagadnienia społeczne i kulturowe. Uczniowie byli przygotowywani do służby w medresach o wyższym poziomie kształcenia, a także w administracjach kalifatów i arystokratów.

W świecie muzułmańskim znanymi centrami akademickimi były instytucje oświatowe Buchar, Samarkandy, Damaszku i Kairu. Ekspansja muzułmańskiego kształcenia była związana z religią, dzięki której powstawały uniwersalne szkoły, czyli maktaby i kuttaby (al-kuttab w świecie islamu oznaczał miejsce czytania i pisania). G. N. Khaki, profesor Uniwersytetu Kaszmirskiego badający Azję Centralną, podkreślił w swoim artykule, że medresy były nieodłącznym elementem wyższego wykształcenia. Stwierdził także, że edukacja kobiet była organizowana w postaci nauczania domowego. Khaki podkreśla, że islamski system edukacji w Azji Centralnej był utrzymywany i kontrolowany przez państwo. [3, s.106] W meczetach uczono przeważnie Koranu i hadisów, matematyki elementarnej, elementów medycyny, astronomii, genealogii, gramatyki oraz literatury i filozofii arabskiej. Uczniowie siedzieli wokół nauczyciela i zdobywali wiedzę religijną. Nie było ustalonego planu nauczania dzieci ani specjalnie opracowanych wymagań. Lekcja była określana jako "dars". [4, s.2] Nauką w szkołach zarządzał szajch-ul-charam.

Tematykę edukacji i wychowania w islamie poruszali w swoich pracach uczeni i oświeciciele tych czasów. M. in. Awicenna w swoim dziele "Gospodarstwo rodzinne" poświęcił tym kwestiom cały rozdział zatytułowany "Nauczanie i wychowanie dzieci w szkole". [5, s.18] Przytoczył w nim kilka rad w zakresie pedagogiki i edukacji dzieci. Według słów Awicenny dobre wyniki daje rozpoczynanie nauki w wieku sześciu lat. Wielki uczyony uznaje także przewagę nauczania zbiorowego nad indywidualnym. Dziecko jest w kontakcie z innymi dziećmi. Nie nudzi się i pragnie stać się lepszym. W nauczaniu zbiorowym między dziećmi powstają spory i zachodzi proces wymiany opinii.

W Azji Środkowej istniały także prywatne szkoły. Uczono w nich matematyki elementarnej, podstaw wiedzy naukowej, wersetów Koranu i hadisów. Na koniec roku szkolnego wydawano świadectwo "idżaza". [6, s.105] Dotyczyło ono przedmiotów ogólnych, czasem także dodatkowych, takich jak fikh lub hadis. Niekiedy dawano specjalne świadectwa tym, którzy przestudiowali określone księgi.

Medresa to drugi, wyższy stopień systemu edukacji. Największe medresy działały w Niszapurze, Bagdadzie, Heracie, Bucharze i Samarkandzie. Były to muzułmańskie placówki edukacyjne średniego i wyższego stopnia. W tych czasach kształciły one uczonych, przełożonych szkół i urzędników państwowych. W IX-XIII w. w Azji Środkowej było wiele medres.

Na edukację w medresie składały się trzy stopnie: podstawowy (adna), średni (awsat) i wyższy (a'la). Stopień adna trwał do rozpoczęcia nauki księgi "Aqaid", co było początkiem stopnia awsat, który z kolei kończyła nauka księgi "Szachri mułła". Uczniowie stopnia a'la pracowali z bardzo złożonym materiałem. Nauka w medresie trwała, w zależności od zdolności intelektualnych uczniów, od 7 do 12 lat. W środkowoazjatyckich medresach studiowano księgi napisane po arabsku i persku. Mudarris objaśniali je uczniom w języku turkijskim. Rok szkolny w medresie zaczynał się zazwyczaj od zapoznania się z napisanym po persku programem nauczania "Awali ilim". Następnie wykładano gramatykę języka arabskiego (morfologii - sarf i składni - nachw nauczano z podręczników "Bidon" i "Kofija"), który w średniowieczu był językiem nauki. Po opanowaniu arabskiej gramatyki program nauczania dzielił się na dwie części: kurs ogólnokształcący (muszkulot) i kurs fikh (masala). Do obowiązkowych przedmiotów w medresie należało prawo spadkowe (fikh faraid) i matematyka. Uczniowie, według swoich chęci i możliwości, mogli wybierać pomiędzy muszkulot i masala lub przejść obydwa kursy.

Pełen kurs nauki w medresie wymagał przyswojenia 137 podręczników. Podstawę tych podręczników stanowiły dzieła środkowoazjatyckich uczonych i myślicieli, np. zbiory hadisów Muhammada al-Buchari i Muhammada ibn Musa al-Chuwarizmi, "Kitab at-tawhid" Abu Mansura al-Maturidi al-Samarkandi, "Al-Hidaja Szarhu bidajat" Burhanuddina al-Marginani, "Al-Risala al-szamsija" Nadżma ad-Din al-Kazwini, "Al-Fawaid ad-Diya" Abdurrahmana Dżami, "Wikajat al-riwajat" Mahmuda al-Mahbubi, "An-Nukaja" Ubajdullaha ibn-Masuda Mahbubi i innych. [7, s.27] W miarę możliwości mudarrisów i zainteresowań uczniów w medresach wykładano także astronomię, medycynę, chemię, geografę, historię, literaturę, aruz (naukę perskiego systemu wersyfikacyjnego), podstawy architektury, kaligrafię, muzykę, etykę, retorykę i inne.

Jak wiadomo z pracy Abu Bakr Muhammada an-Narszachi "Historia Buchary", medresa "Fordżak", która ucierpiała wskutek pożaru w 937 r., uchodziła za jedną z pierwszych medres w Uzbekistanie. [8, s.92] Istniały następujące rodzaje medres: medresy chanów, medresy iszanów, medresy prywatne i inne. Założyciele medres przeznaczali na ich utrzymanie specjalny zapis pieniężny wakf, którym zarządzał wyznaczony w tym celu mutawali. Część dochodów z wakfu była przeznaczana na utrzymanie majątku, a także na remont budynku szkoły. Z wakfu wypłacano także wynagrodzenie dla mutawali, mudarrisów, uczniów, imamów meczetów, muezinów, cyrulików, sprzątaczy i innych.

Abdurrahman Dżami w swoich dziełach poświęcał wiele uwagi kwestiom edukacji i wychowania. Podobnie jak jego poprzednik Sadi przykładał wagę do zdobywania

wiedzy i właściwych nawyków przez młode pokolenie. Wiedza i doświadczenie wskazują człowiekowi drogę w życiu i pomagają w przezwyciężeniu różnych trudności. Zgadza się z poglądami Sadiego podkreślał, że każda wiedza powinna być oparta na doświadczeniu. Według Dżamiego "jeśli chcesz zdobywać wiedzę, stosuj ją czynnie, bo wiedza bez praktyki jest jak trucizna, której nie da się pić". Głównym celem zdobywania wiedzy jest pożytek dla ludzi. Poprzednicy Dżamiego, podkreślając wagę doświadczenia w zdobywaniu wiedzy mówili, że nowo nabyta wiedza utrwała się poprzez jej realizację w praktyce.

Zagadnienia muzułmańskiego wychowania i edukacji zajmują ważne miejsce w pracach wielkiego uzbeckiego poety i myśliciela Nawoi. Jego zdaniem celem wychowania jest wykształcenie kadr o doskonałej wiedzy i zaletach, gotowych do walki o szczęście narodu. Nawoi wzywa młodzież do zdobywania wiedzy i rozszerzania horyzontów umysłowych. Rozum to jedna z głównych wartości człowieka. Człowiek powinien zawsze dążyć do zdobywania wiedzy, zawodów i rzemiosł oraz osiągać w nich doskonałość. "Wiedza i mądrość zdobi człowieka". Poeta marzy o tym, aby człowiek był ukształtowany jako osobowość wszechstronnie rozwinięta, posiadająca wiedzę świecą i religijną oraz największe ludzkie zalety.

Zahir ad-Din Babur także poświęcił niektóre dzieła pedagogice. Jedno z nich ma tytuł "Mubajjin". W jego części, zatytułowanej "Zalecenia dla rodziców", są zawarte wskazania etyczno-dydaktyczne, a także myśli o edukacji i wychowaniu.

Islam w Azji Środkowej służył więc rozwojowi edukacji i nauki, przy czym edukacja nieodłącznie towarzyszyła wychowaniu. Dzięki temu w Azji Środkowej nastąpił renesans - epoka odrodzenia. Wkład takich uczonych jak Awicenna, al-Farabi, i al-Chuwarizmi w rozwój światowej nauki i cywilizacji jest dumą narodu uzbeckiego.

Spisu wykorzystanych źródeł i literatury

1. G.N.Khaki. Muslim Education and learning in Medieval Central Asia: An Appraisal, in The Journal of Central Asian Studies, Vol.XIV, No. 2003, 2004, Centre of Central Asian Studies, P.99-121
2. Iv Toraval. Musulmanskoje sivilizatsiya. Ensiklopedicheskiy slovar. M: Lori, 2001. S.141-142
3. G.N.Khaki. Muslim Education and learning in Medieval Central Asia: An Appraisal, in The Journal of Central Asian Studies, Vol.XIV, No. 2003, 2004, Centre of Central Asian Studies, P.99-121
4. Encyclopedia Britannica. Ahmad Shalaby, History of Muslim Education (1954, reissued 1979) <http://m.eb.com/topic/179408#47444.toc>
5. S.V.Kulnevich. Prosvesheniye, shkola i pedagogicheskaya misl v Sredney Aziii Kazaxstane. <http://uchebauchenyh.narod.ru/pedagogika/medrese17.htm>
6. G.N.Khaki. Muslim Education and learning in Medieval Central Asia: An Appraisal, in The Journal of Central Asian Studies, Vol.XIV, No. 2003, 2004, Centre of Central Asian Studies, P.99-121
7. Yu. Abdullayev. Ocherki po metodike obucheniye gramote v uzbekskoy shkole. T: 1966, S.78
8. Narshaxi Muhammad. Istoriya Buxari. T:1897, S.92